

Vianoce a symboly Vianoc

Slovo *Vianoce* (podobne ako čes. *Vánoce*) pravdepodobne vzniklo z nemeckého *Weihnachten* a to doslovným preložením druhej polovice slova a prevzatím a prispôbením prvej polovice. V nemčine je toto slovo v podobe *wihe naht* prvýkrát doložené až roku 1170. Prvá časť slova (*weih-*) je odvodená od výrazu *weihen* (zasväcovať), *Wei-nachten* je teda niečo ako sväté noci, svätené alebo zasvätené noci. Aj keď v dnešnej nemčine by sa muselo povedať: *geweihte Nächte*.

Iný názor je, že slovo *Vianoce* bolo zavedené do praxe v čase protestantizmu ako skomolenina talianskeho "via (di)nozze" [čít. *via (di) noce*], čo doslovne znamená *svadobná cesta*, nakoľko k narodeniu Ježiša Krista došlo na *ceste* do Betlehema náhle. Rímskokatolícka terminológia na Slovensku prevzala, či lepšie povedané si ponechala tento protestantský novotvar. Správny názov sviatku by mal byť *Narodenie*, ako to bolo v cyrilometodejskej staroslovančine: *Roždestvo...* A ako tomu je napr. dodnes v taliančine: *Natale*.

Vianoce sú kresťanským sviatkom narodenia Ježiša Krista. V rímskokatolíckej cirkvi je druhým najhlavnejším sviatkom Sviatok narodenia Pána alebo *Prvý sviatok vianočný*, ktorý sa podľa gregoriánskeho kalendára slávi 25. decembra. Od reformácie sa Vianoce začínajú sláviť už deň vopred, na Štedrý večer (24. decembra). Oslava narodenia Ježiša Krista sa takto rozkladá do o niečo dlhšieho času. Kým protestanti sústreďujú svoju oslavu na podvečerné bohoslužby počas Štedrého dňa a na ranné bohoslužby na 25. decembra, tak rímski katolíci sústreďujú svoju oslavu najmä k času, keď odbije polnoc medzi 24. a 25. decembrom. Omša sa takto slávi priamo o polnoci a preto sa nazýva polnočná omša.

V mnohých krajinách sú 24. a 25. december dňami pracovného pokoja. Niekde sa podobne slávi aj *Druhý sviatok vianočný* (v cirkevnom kalendári sviatok sv. Štefana), v anglosaských krajinách tzv. *Boxing Day*, ktorý pripadá na 26. decembra. Niektoré pravoslávne cirkvi slávia Vianoce podľa juliánskeho kalendára 7. januára.

Oba tieto dátumy sú tradičné a ani jeden z nich nepredstavuje skutočný historický dátum narodenia Ježiša Krista. 25. december je ako cirkevný sviatok po prvýkrát doložený vo Filokalovom kalendári z roku 354, ktorý čerpal z rímskych prameňov ("Depositio Martyrum") z roku 336. Pôvod tohto dátumu je sporný. Často sa poukazuje na možnú súvislosť s rímskym sviatkom slnečného božstva, tzv. *Dies Natalis Solis Invicti* - Sviatok zrodzenia nepremožiteľného slnka - ktorý sa tiež slávi HATÁRI 25. decembra a prekryval sa s tradičným dátumom zimného slnovratu. Aj niektorí raní kresťanskí autori spájali narodenie Krista so sviatkom znovuzrodzenia slnka.

Najnovšie názory na pôvod dátumu slávania Vianoc prezentuje historik William Tighe. Tvrdí, že cirkev si vybrala na slávenie Vianoc 25. december preto, lebo starí Židia verili, že izraelskí proroci boli počatí v ten istý deň, v ktorý zomreli, a rímski kresťania za Tertuliánových čias vyrátali, že Kristus zomrel 25. marca. To je dôvod, prečo Vianoce pripadli na 25. decembra - jednoducho k tomuto dátumu pripočítali deväť mesiacov a vyšiel im predpokladaný dátum narodenia Ježiša Krista. Tighe píše: „Ukazuje sa, že stanovenie dátumu Kristovho narodenia na 25. december nebolo nijako ovplyvnené pohanskými vplyvmi. A pohanský sviatok, ktorý v tento deň zaviedol cisár Aurelián v roku 274, nebol len snahou využiť zimný slnovrat na to, aby urobil politické vyhlásenie, ale takmer určite bol pokusom dodať pohanský význam dňu, ktorý už bol pre rímskych kresťanov dôležitý.“ (William Tighe, Touchstone 12/2003)

Vianoce patria spolu s Veľkou Nocou a Turícami medzi hlavné kresťanské sviatky. Vianočné obdobie je jedným z období liturgického roka. Trvá od Sviatku Narodenia Pána až do nedele po Sviatku Zjavenia Pána (ľudovo Traja králi).

Kresťania aj nekresťania slávia Vianoce vzájomným obdarovaním sa. Tento zvyk je v protestantskom prostredí doložený od 16. storočia. V katolíckych rodinách sa darčeky naopak rozdávali na sviatok sv. Mikuláša. Medzi ďalšie vianočné zvyky a symboly patrí ľudová dramatizácia vianočného príbehu (od 11. storočia), stavanie jasličiek (od 13. storočia, sv. František z Assisi), adventný veniec (1839), vyzdobený vianočný stromček (od 19. storočia). Mnohé krajiny majú ďalšie špecifické vianočné zvyky.

Advent

Vianočné obdobie je jedným z období liturgického roka. Prvou adventnou nedeľou sa pre kresťanov začína obdobie adventu, prípravy na slávenie Narodenia Ježiša. Prvá adventná nedeľa je zároveň aj začiatkom nového cirkevného (liturgického) roka. Slovo advent pochádza z latinského *adventus* a znamená príchod. Príchod Krista, ktorý túžobne očakávame.

Symbolom adventného obdobia, ktoré trvá štyri týždne, je adventný veniec so štyrmi sviečkami - tie sa postupne zapalujú počas štyroch adventných nedeľ. Postupne do Vianoc sa zapaluje jedna sviečka za druhou. Prvá zmienka o adventom venci pochádza až z 19. storočia, presnejšie z roku 1838 z Hamburgu, kedy teológ Johann Heinrich Wichern zavesil veniec na dvere sirotinca. Pod venciom bola pokladnička na milodary pre opustené deti. Wichern pripevnil každý deň na veniec jednu sviečku. Dnes sa už na adventných venciach používajú len 4 sviečky, ktoré symbolizujú práve 4 adventné nedele.

Adventná doba nie je našťastie len časom nákupnej horúčky. Má predovšetkým svoj duchovný obsah. Vyzýva nás k stretnutiu s Kristom v našom každodennom živote a pripravuje nás na jeho slávny druhý príchod.

Vianočné obdobie (advent + Vianoce) sa od 4. storočia pohybovalo medzi 11. novembrom a 6. januárom, na ktorý pôvodne pripadala oslava narodenia Ježiša Krista (dnes slávnosť Zjavenia Pána čiže Epifania). Týchto osem týždňov predstavovalo (s výnimkou nedeľ, ktorými si stále pripomínáme vzkriesenie) spolu 40 dní.

Začiatky adventu siahajú do 4. storočia, kedy sa oslavuje určitý počet (2 až 6) adventných nedeľ a až pápež Gregor Veľký († 604) stanovil adventný čas na 4 týždne.

Vianočný stromček

Ďalším zo symbolov Vianoc je vianočný stromček. Zdobí sa na Štedrý deň a ľudia si pod ním rozdávali darčeky. Tradícia ozdobovania stromčekov pochádza z nemeckých miest. Stromček sa najprv nezdobil sviečkami. Jedna z prvých správ o ozdobenom a osvetlenom vianočnom stromčeku v miestnosti je v brémskej kronike z roku 1570.

Germánske kmene vraj tak kedysi pri zimnom slnovrate týmto spôsobom uctievali boha Wotana. Podobne aj Kelti ozdobenými stromčekmi alebo vetvami uctievali boha Slnka a jeho večný život.

Prečo zdobíme vianočný stromček

O tom, prečo zdobíme vianočný stromček existuje viac legiend. Najstaršou legendou viažucou sa k stavaniu vianočného stromčeka je legenda o svätom Bonifácii, ktorého životopisci označujú za apoštola Germánov. Bol to práve Bonifác, ktorý vyzval pohanské božstvá na súboj tým, že vyťal posvätný Thórov dub. Keď sa mu pri tom nič nestalo, väčšina prítomných pohanských náčelníkov sa nechala pokrstiť. V dutine zoťatého veľikána vraj bola schovaná jedlička, ktorá má svojim „trojhraním“ pripomínať svätú trojicu.

Ďalšia legenda hovorí, že v siedmom storočí záhadný mních z Creditonu odišiel do Nemecka učiť mladých ľudí ako žiť. Urobil mnoho dobrých skutkov a každý ho mal rád. Legenda hovorí o vianočnom stromčeku, (mal pravdaže trojuholníkový tvar), ktorý predstavoval a predstavuje Svätú Trojicu, čiže každý roh je "zadaný". Tento mních, ktorý išiel hľadať šťastie do sveta a blížil sa čas Vianoc chcel prekvapiť svojich študentov niečím originálnym prinášajúcim radosť srdcu. A tak našiel presne to, čo hľadal - stromček ktorý slúžil aj ako učebná pomôcka náboženstva.

Na radosť nás luteránov prvé zdobenie stromčeka sa pripisuje reformátorovi Martinovi Lutherovi. Pri večernej prechádzke lesom ho natoľko nadchol snehom pokrytý stromček zaliaty mesačným svetlom, že sa rozhodol tento zážitok na Štedrý večer sprostredkovať svojim deťom. Iný prameň uvádza, že v druhej polovici 16. storočia Martin Luther zobral k sviečkami vysvietenému vianočnému stromčeku svoje deti, aby im ukázal ako môžu žiariť hviezdy v tmavej noci.

V 16. storočí sa na vianočných trhoch v Nemecku začali objavovať prvé perníčky a voskové ozdoby určené na ozdobu stromčeka. Z roku 1601 sa zachoval aj zápis istého návštevníka mesta Štrasburgu, ktorý prvýkrát videl stromček zdobený suchým pečivom, drobnými cukríkmi a papierovými ružami v bielej a červenej farbe. Ozdobné reťaze na stromček tiež pochádzajú z Nemecka. Začiatkom 17. storočia tu vynašli stroj, ktorý dokázal vyťahovať strieborné prúty na tenké dlhé nitky.

V Anglicku sa prvé vianočné stromčeky objavili za Gregoriánskej epochy, ale nakoľko nemeckí panovníci neboli medzi anglickými poddanými obľúbení, ich zvyky a ani vianočné stromčeky sa nerozšírili. Výnimku tvorili len nemeckí prisťahovalci a obchodníci zo zámožných vrstiev.

V roku 1846 na britský trón zasadla obľúbená kráľovná Viktória a jej manžel, princ Albert. Kráľovná bola u svojich poddaných na rozdiel od svojich nemeckých predchodcov mimoriadne obľúbená a ilustrácia kráľovskej rodiny pred vianočným stromčekom odštartovala popularitu vianočného stromčeka aj v bežných domácnostiach.

Vianočné ozdoby boli vyrábané ručne. Mladé dámy trávil celé hodiny výrobou vločiek a hviezdíčok z peria, šitím mešcov na vianočné darčeky a plnením papierových košíčkov na cukrom obalované mandle, tradičnú vianočnú maškrtu tých čias. Sviečky na vianočný stromček začali byť kvôli bezpečnosti vkladané do drevených rámkov.

Okolo roku 1850 sa objavili prvé sklenené ozdoby v tvare venčekov a drobných perličiek a neskôr aj cínových anjelíkov s vyrytými vzormi. O 10 rokov neskôr sa na stromček začali vešať i drobné hračky a vianočný stromček si začal hľadať cestu aj do zvyšku Európy. V Taliansku pre neho prvýkrát vyrobili stojan, ktorý umožňoval stromček postaviť a urobiť z neho súčasť „jasličiek“ pod šírím nebom.

Za "veľkú mláku" priniesli vianočný stromček v obmedzenej miere hesiánski vojaci, ktorí bojovali za britské záujmy proti americkým rebelom. Prvé výrazné rozšírenie zdobenia vianočného stromčeka v Amerike nastalo až počas nemeckého osídľovania Pennsylvánie okolo roku 1748.

Okolo roku 1870 sa do Británie začali vo väčšom množstve dovážať sklenené ozdoby zo slobodného nemeckého kniežatstva Durínska a ich prítomnosť na vianočnom stromčeku bola neklamným znamením dobrého spoločenského postavenia. V tomto období bol vianočný stromček aj symbolom vlastenectva, takže nebolo zvláštnosťou, ak malého anjela na jeho vrchole vystriedala anglická vlajka spoločne s vlajkami spojencov. V roku 1882 si Američania prvýkrát patentovali elektrické žiarovky a o dekádu neskôr sa na upevňovanie vianočných ozdôb na stromček začali používať kovové háčiky.

Od etnografov sa dozvedáme, že ozdobovanie vianočného stromčeka nie je na Slovensku vôbec starý zvyk. Na naše územie ho doniesli Nemci koncom 18. storočia. Okrem historických záznamov tomu nasvedčujú aj jeho pomenovania v niektorých nárečiach, ktoré majú pôvod v nemčine. Napríklad v okolí Nového Mesta nad Váhom sa nazýval „*kriskindla*“ (čo je odvodené od slova *Christkindl*, Ježiško). Na dediny sa začal dostávať až začiatkom dvadsiateho storočia, a to najmä v tých rodinách, v ktorých niekto pracoval v meste. Do miest v Hornom Uhorsku sa dostal z Nemecka a keďže pred druhou svetovou vojnou žilo na Slovensku v mestách pomerne veľa Nemcov, našiel tu úrodnú pôdu. Od Nemcov sa zvyk rozšíril aj medzi ľuďmi iných národností. Je pravdepodobné, že pri jeho šírení zohrali rolu dve významné skutočnosti: Na jednej strane sa ľudia chceli vyrovnávať najskôr Nemcom, potom mešťanom. Na druhej strane, aj v dedinskej kultúre mal tento zvyk na čo nadviazať. Ľudia si totiž dávno pred príchodom vianočných stromčekov nosili na Vianoce do domov vetvičky kosodreviny alebo šašiny. Inde si zas zhotovovali symboly stromu, ktoré si vešali do izieb. Ťažko povedať, či zámerne alebo skôr len inštinktívne tým vyjadrovali základnú symboliku Vianoc ako kresťanského sviatku – narodenie Ježiša.

Tradícia betlehemov

Tradíciu betlehemov alebo jasličiek zaviedol svätý František z Assisi, zakladateľ rehole františkánov. Na Vianoce v roku 1223 pripravil v jaskyni v talianskom Grecciu jasle, do ktorých uložil živé dieťa. Vedľa stála Mária a Jozef, priviedli aj osla a vola. Napodobnením situácie opísanej v Biblii chcel František upozorniť spolubratov aj miestnych ľudí na maximálnu chudobu, v ktorej sa Boh rozhodol prísť na svet. V nasledujúcich rokoch si obyvatelia Greccia sami pripravovali živé aj umelé betlehemy a podľa Františkoveho príkladu si rozdávali darčeky, aby napodobnili lásku Boha, ktorý sa nám sám dal ako dar. Tento zvyk sa neskôr rozšíril do všetkých krajín. Najhonosnejšie betlehemy sa stavali vo františkánskych a kapucínskych kostoloch a na ich výzdobe sa podieľali poprední umelci a vladári.

Na území dnešného Slovenska sa jasličky začali stavať od 13. storočia. Neskôr ich vystriedali gotické krídlové oltáre. Známe sú drevené reliéfy narodenia Krista z okruhu Majstra Pavla v kostole svätého Jakuba v Levoči, z Hlohovca alebo z kostola svätého Egídia v Bardejove, ktoré pochádzajú z prelomu 15. a 16. storočia. V období baroka sa v kostoloch stavali honosné betlehemy v životnej veľkosti. S postupným rastom počtu figúrok sa však ich rozmery zmenšovali. Pribúdali anjeli, traja králi, pastieri a ďalšie postavy aj zvieratá. Koncom 18. storočia vydal Jozef II. nariadenie, ktorým zakázal stavať v kostoloch betlehemy. Tento úradný zásah znamenal paradoxne masový rozkvet betlehemov, pretože ľudia ich v zjednodušenej podobe začali stavať doma. Keďže autormi domácich betlehemov boli neškolení rezbári, hovoríme o ľudových betlehemoch.

Na Slovensku prevládali drevené vyrezávané betlehemy. K najkrajším patria stredoslovenské, pretože rezbárski majstri bývali najmä v okolí banských miest. Vyznačovali sa veľkým množstvom vyrezávaných maľovaných postáv a bohatými dekoráciami. Na Piargu

(dnešné Štiavnické Bane) bola v 19. storočí odborná rezbárska škola, kde sa žiaci učili vyrezávať aj betlehemy. Na severnom a východnom Slovensku prevládali jednoduchšie betlehemy. Často boli prenosné a slúžili pri vinšovaní a spievaní kolied.

Tichá noc, svätá noc

Po prvýkrát ju uviedli arndorfský učiteľ a organista Franz Xaver Gruber a kaplán Joseph Mohr v kostole sv. Mikuláša v rakúskom Oberndorfe pri Salzburgu 24. decembra 1818. Text piesne napísal Joseph Mohr, rodák zo Salzburgu, už roku 1816 vo farnosti Mariapfarr.

Franz Xaver Gruber skomponoval pred Vianocami 1818 k jeho básni melódiu. Joseph Mohr požiadal učiteľa Franza Xavera Grubera z Arnsdorfu, ktorý v Oberndorfe zastupoval organistu, aby k jeho básni skomponoval vhodnú melódiu s dvoma sólovými hlasmi a - pretože organ mal poruchu - so sprievodom gitary. (Podľa tradície, Gruber, dojatý textom piesne a jeho poslanstvom pokoja a lásky, skomponoval za necelú hodinu melódiu, ktorá sa rýchle šíriala aj do ďalších miest a obcí v Rakúsku aj iných krajinách.)

Joseph Mohr (1792-1848) vyštudoval teológiu a v roku 1817 bol vysvätený za kňaza. Okrem spomínaného Oberndorfu pôsobil aj vo Wagraime, kde zomrel. Jeho hrob ešte stále navštevujú domáci a zahraniční turisti, najmä počas vianočných sviatkov.

Učiteľ a organista Franz Gruber (1787-1863) pochádzal z dedinky Unterweitzburg, kde sa narodil ako tretie dieťa v rodine chudobného tkáča. Jeho otec spočiatku o talente syna a jeho láske k hudbe nechcel ani počuť. Nadaného chlapca podporoval aspoň učiteľ, ktorý ho učil noty a hru na organ. Raz učiteľ ochorel a na obdiv miestnych veriacich ho skvele zastúpil dvanásťročný Franz. Hral tak nádherne, že obmäkčil aj otca, ktorý mu nielen dovolil ďalej sa hudobne vzdelávať, ale dokonca mu sám kúpil harmónium.

Po štúdiách Gruber pôsobil ako organista v Arnsdorfe, neskôr v Oberndorfe spolu s kaplánom Mohrom. Zomrel v roku 1863 v mestečku Hallein, kde bol správcom chóru. Počas svojho života skomponoval okolo 90 cirkevných skladieb. Na škole v Arnsdorfe je pamätná tabuľa pripomínajúca rodisko piesne Tichá noc, svätá noc. Dom, v ktorom skladateľ zomrel, zdobí jeho reliéf.

Pôvodný text piesne má šesť strof. V súčasnosti sa spieva najmä prvá, šiesta a druhá strofa. Dnes je preložená do 300 jazykov a nárečí. *Stille-Nacht-Kapelle (Kaplnka Tichej noci)* v Oberndorfe je dnes turistickou atrakciou.

Zo zdrojov internetu spracovala Daniela Kozová